

Растко Јованов

Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд

Идеализам и негативност суверенитета државе у Хегеловој Филозофији права¹

Сажетак: У раду разматрам проблем ХЕГЕЛОВОГ одређења суверенитета државе с обзиром на онто-логичке категорије негативности и идеализма. Настојаћу да покажем да такво ХЕГЕЛОВО схватање државног суверенитета води ка двостраном одређењу појма државе у његовој *Филозофији права*.

Кључне речи: ХЕГЕЛ, суверенитет, негативност, идеализам, држава.

Параграф 320 ХЕГЕЛОВИХ *Основних црта филозофије права* представља цезуру у иманентном развоју појма права у оквиру ове класичне књиге. Власт монарха [*die fürstliche Gewalt*], у којој *супстанција* државе постаје *субјект*, задобија посебну сферу свог деловања. „Спољашње право државе“, односно „ратно и мировно право“ – оно што се данас назива тзв. међународним „правом“ – има своје појмовно одређење у сувереној *одлуци*. Сувереној власти „припада да заповеда оружаном силом, да одржава односе с другим државама посредством посланика итд., да закључује рат и мир и друге уговоре“.² Да ли и у којој мери суверен при доношењу одлукадела, по ХЕГЕЛУ, потпуно самостално или се притом саветује и са осталим облицима власти, тј. да ли је потребно *признање* од стране грађана за одлуку о евентуалном започињању рата са другом државом/државама – није предмет мог испитивања. Иако ће и томе бити говора у даљем тексту, суштинско питање, које стоји у основи овог текста, јесте: да ли и какву промену на одређењу свог појма доживљава/захтева држава при свом (ис)ступању у међународне односе? Да ли појам

¹ Чланак је настао као резултат рада на пројекту Института за филозофију и друштвену теорију Универзитета у Београду *Политике друштвеног памћења и националног идентитета: регионални и европски контекст* (бр. 179049), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

² *Основне црте филозофије права* (у даљем тексту *PhR*) § 329. Наводе из ХЕГЕЛОВИХ списа цитирам према следећим издањима: G. W. F. HEGEL, *Werke in 20 Bänden*, Suhrkamp, Stuttgart 1970 (у даљем тексту *W*), G. W. F. HEGEL, *Hauptwerke in sechs Bänden*, Hamburg 1999 (у даљем тексту *HW*). Притом најпре наводим број тома, а затим број странице. Наводе из *Филозофије права* и *Енциклопедије филозофских наука* (у даљем тексту *Enz*) означаваћу само бројем параграфа, иза којих ће по потреби стајати „Anm“ за ХЕГЕЛОВУ примедбу, односно „Z“ за додатке које је ЕДУАРД ГАНС приредио за 2. штампано издање *Филозофије права* (1833).

негативности, који је инхерентан субјективном делању, може да нам приближи начин на који ХЕГЕЛ схвата тзв. међународно право? Коначно, да ли ће на тај начин прелаз са објективног духа на разматрање улоге светског, општег духа – прелаз који ХЕГЕЛ приписује разматрању „спољашњег права државе“ – утицати да се задобије одређена актуелност и за савремено промишљање начина међусобног одношења између суверених држава?

Најпре ћу (1) изложити суштину и значај појма негативности у оквиру ХЕГЕЛОВОГ филозофског система. За сврху овог рада ће бити довољно да се овај, један од водећих појмова ХЕГЕЛОВЕ филозофије уопште, интерпретира у светлу основног методског става *Феноменологије духа* да се „оно истинито схвати и изрази не само као *супстанција*, већ исто тако као и *субјект*“³. Затим ћу (2) испитати ХЕГЕЛОВО одређење суверенитета као *идеализма* „обичајне целине“, да бих (3) потом прешао на анализу питања, шта представља увођење појма негативности у одељке „спољашњег права државе“ и које последице оно има за ХЕГЕЛОВ појам суверенитета државе. У закључном (4) одељку ћу покушати да покажем да је *двострано* одређење државе, тј. одређење државе у њеном *унутрашњем* и *спољашњем* праву, инхерентно самој идеји државе како је ХЕГЕЛ појмовно излаже у *Филозофији права*.

Већ и сама двостраност наслова *Филозофије права* [*Naturrecht und Staatswissenschaft*] упућује на две различите области разматрања које ХЕГЕЛ жели да обједини: на *природно* право, које разматра државу као *идеалну* (право у унутрашњости државе) и на *науку о држави*, која државу посматра у њеној историјској реалности (*политика* у спољашњости државе). Другим речима, ХЕГЕЛ, најпре, излаже *стварност* [*Wirklichkeit*] *унутрашњег* права државе, да би од § 320 прешао на излагање *присутности* [*Dasein*] *спољашњег* права државе.

ПОЈАМ НЕГАТИВНОСТИ

„По мом схватању, које се мора оправдати кроз излагање самог система, све зависи од тога да се оно истинито схвати и изрази не само као *супстанција*, већ исто тако као и *субјект*“⁴. Овај програмски став ХЕГЕЛОВЕ *Феноменологије духа* представља, уједно, и увођење једне нове и велике филозофске проблематике у оквиру иманентног развоја филозофије немачког идеализма. Појам негативности постаје једна од централних тачака које раздвајају ХЕГЕЛА од његових филозофских савременика и претходника. Иако је ШЕЛИНГ био први који је увео идеју негативне филозофије (идентитет схваћен као индиференција) унутар своје идеалистичке расправе са КАНТОВОМ филозофијом,

³ HW 2: 18.

⁴ HW 2: 18.

његова филозофска мисао, ипак, остаје на схватању негације као нечег спољашњег Апсолуту. Све оно што је различито од Апсолута је, додуше, садржано у њему, али оно више не важи као различито. У тој „ноћи Апсолута“ је све контингентно сведено на пуку појаву, која нема никаквог односа према супстанцији.

ХЕГЕЛ уводи своју *Феноменологију* управо као покушај да се статичко упоредно постојање јединства и диференције превлада на један, самој супстанцији иманентан начин. *Феноменологија*, као „наука о искуству свести“, заснована је на појму кретања, који треба да прикаже и да потврди став да супстанцију треба схватити и као субјект. То нам говори да појам негативности више не треба сагледавати као супстанцији спољашњи: он представља – ХЕГЕЛ то потанко излаже већ у самом „Предговору“ *Феноменологији* – субјективну, делатну страну Апсолута (тј. духа). Негативност, међутим, не представља само покретачку снагу духа, већ је она садржана и у „недуховној“, природној реалности. Присутан је, наиме, унутар ХЕГЕЛОВОГ система један одређени „отпор објективности“, који је јасно видљив у ХЕГЕЛОВОМ одбијању да теоријској кованици „међународно право“ призна правно-утемељујућу улогу. О томе више у завршном поглављу.

Супстанција је, као „чиста једноставна негативност“,⁵ раздвајање [*Entzweiung*] те једноставности и њено постављање као „бола“ због одсутности јединства. У настављању на ово одређење ХЕГЕЛ приказује Апсолут као „неко играње љубави са самом собом“, чија идеја се „срзава на утешност и штавише на огавност, ако тој игри недостају озбиљност, бол, стрпљење и делатност оног негативног“.⁶ „Апстрактна моћ“ субјекта да покреће представља основно одређење – а што ХЕГЕЛ касније у *Науци логики* ближе развија – *биће-за-себе* [*Fürsichseyn*], односно „чиста негативност или *просто настајање*“ (исто: 19). Пре него што пређем на „логичко“ излагање појма негативности, сматрам да је потребно посветити одређену пажњу појму *раздвајања*, којег ХЕГЕЛ доводи у непосредну везу са негативном делатношћу субјекта.

Посредством делатности раздвајања контингентне, партикуларне особине стварности „задобијају сопствено постојање [*Dasein*] и изоловану слободу“, а што је резултат управо „огромне моћи негативног“⁷. Смрт или пролазност, читамо даље, јесте оно владајуће над партикуларним облицима објективности духа, док је истински живот духа онај „који подноси смрт и у њој се одржава“⁸. Управо то раздвајање, та диференција између универзалног и партикуларног јесте оно уопште негативно, које њих обоје покреће. Негативност, као покретачка снага, нужно је припадна историчности [*Geschichtlichkeit*]

⁵ HW 2: 18.

⁶ HW 2: 18.

⁷ HW 2: 27.

⁸ HW 2: 27.

духа; то је, такође, како ћемо у даљем тексту видети, један *остатак негативности* који суштински одређује однос између партикуларних држава, однос који је одређен појмовима рата и признања и који се унутар ХЕГЕЛОВОГ филозофског система превладава једино у облицима апсолутног духа. Тај остатак негативности је конститутиван за објективност духа и њему припадајућу историчност. Узрок томе је што „појавна дијалектика коначности“ (§ 340) држава, као њихово настајање и нестајање, сачињава

стварност и кретање живота истине. Оно истинито је тако бахантски занос, чији су сви чланови пијани, и [...] сваки се, уколико се изолује, уједно непосредно укида...⁹

Оно истинито је, дакле, *историчност* духа, која износи на видело у *Филозофији права* пролазност форме (али не и идеје) државе, у којој се у једној епохи историје претходно апстрактно и револуционарно схваћена слобода конкретно остварује. Негативност је, дакле, раздвајање и тиме постављање постојања једног одређеног партикуларног бића, суштински одређеног коначношћу и пролазношћу.¹⁰

Управо се држава ХЕГЕЛОВЕ *Филозофије права* појављује у одељку „Суверенитет према споља“ као једно такво партикуларно и посебно „једно“ [*Eins*] између многих, које је „суштински биће-за себе“ као „бесконачно негативни однос према себи“ (§ 321). Да бисмо то схватили, морамо се окренути одговарајућим категоријалним одређењима у ХЕГЕЛОВОЈ *Науци логике*. Овај одељак *Филозофије права*, који твори прелаз са идеје државе на разматрање светске историје, најчешће је дескриптивно сагледаван и интерпретиран. Онто-логичке категорије, које стоје у позадини ових извођења, ретко када су биле предмет филозофске анализе.¹¹

Биће-за-себе уопште важи као логичка форма супстанције. У сувереној самосталности, коју оно задобија иступањем унутрашње суверености државе у међународну политику, биће-за-себе допире до свог права и постојања [*Dasein*] (§§ 320–21). Постојање је логички „сфера диференције, дуализма, област коначности“¹²; оно представља момент и самог бића-за-себе, уколико се ово поставља као једна нова *непосредност*, „једноставно бивствовање“.¹³ Сваки резултат – који је оно појединачно, конкретно, субјект – себи увек поново даје форму непосредности:

⁹ HW 2: 35.

¹⁰ Сматрам да се са добрим аргументима може заступати теза да је крајњи резултат ХЕГЕЛОВЕ *Филозофије права*, заправо, остао у дијалектичкој напетости скривен, те да се само ради о томе да сама држава задобије свест о сопственој граници, тј. да постане свесна своје ус-постављености, одређености, а тиме и своје коначности.

¹¹ Један од изузетака је, са својим резултатима још увек актуелна двотомна студија В. ХЕЗЛЕА, *Hegels System*. Упор.: HÖSLE 1987: 412–588.

¹² HW 3: 144.

¹³ HW 3: 146.

Овај резултат, као поунутрашњена и са собом *идентична* целина, дао је себи поново форму *непосредности*. Тиме је он сада онакав, како је оно *почетно* себе одредило. Као једноставан однос према себи, он је нешто опште, и *негативност*, која је чинила његову дијалектику и његово посредовање, уједно се у овој општости сажела у *једноставну одређеност*, која поново може бити неки почетак.¹⁴

Свако започињање неког развоја је, како се у претходном цитату јасно види, дело субјекта и њему припадајуће негативности.¹⁵ То је разлог зашто ХЕГЕЛ приписује негативности одредбу „*тачке прекрета*“ у кретању појма¹⁶: негативност је

негативан однос према себи, најдубљи извор сваке делатности, живог и духовног самокретања, дијалектичка душа [...] само на овој субјективности почива преваладавање супротности између појма и реалности, као и јединство које је истина.¹⁷

У оквиру ове „*тачке прекрета*“ се биће-за-себе појављује у својој *индивидуалности* као *посебно*. То је моменат постављене разлике, отварање негативности једног, претходно у резултату завршеног кретања појма, затвореног у солипсизам и саможивање. Касније ћемо видети да је то моменат иступања унутрашњег права државе у спољашњост својих односа. У свом посебном карактеру и коначности, који се појављују у том одношењу према спољашњој реалности, „[с]убјект врши сада [...] *насилје* над објектом“.¹⁸ Он је „*искључујући*, јесте принцип бесконачне негативности и не допушта [...] ништа да опстаје [*bestehen*] поред њега“.¹⁹ Питање, да ли држава, схваћена као субјект у међународним односима, поступа, према ХЕГЕЛУ, на исти или сличан начин, води нас ка даљем разматрању негативности суверене одлуке у оном спољашњем државе. Пре тога је, међутим, целисходно размотрити, како и на чему ХЕГЕЛ заснива унутрашњи суверенитет „*модерне*“ државе.

СУВЕРЕНИ ИДЕАЛИЗАМ

¹⁴ HW 4: 248.

¹⁵ Негативно делање субјекта је утолико суштинско и за ХЕГЕЛОВО одређење слободе. Пошто слобода као таква није дата, она мора да буде (ус)постављена [*gesetzt*]; а она се може успоставити само сама собом, а не нечим другим, јер је самоделатност или самоодређење принцип њеног успостављања. Утолико слобода започиње сама од себе, и утолико је реч о апсолутној слободи као апсолутном почетку. У којој мери почетно, апстрактно или револуционарно одређење слободе представља рушилачко-успостављајућу снагу у светској историји – размотрио сам на другом месту и оно се овде даље не истражује (види: Јованов 2011а).

¹⁶ HW 4: 246.

¹⁷ HW 4: 246.

¹⁸ HW 4: 188.

¹⁹ *Предавања из филозофије религије* (W 17: 10).

У параграфима „Унутрашњег права државе“, у којима ХЕГЕЛ излаже своје учење о суверенитету, појам негативности није суштински присутан. Он улази у игру, како ћу показати у следећем одељку, тек са иступањем државе у спољашњост саме себе. Сврха овог поглавља се налази једино у томе да тачно утврдимо, шта је то што на врхунцу свог развоја нужно мора да се оспољи и да дође до свог „права и постојања“ (§ 320). У чему се састоји и шта у ХЕГЕЛОВОЈ правно-политичкој мисли представља суверенитет државе?

Основно одређење државног суверенитета ХЕГЕЛ прегнантно изражава у § 278: Суверенитет државе се састоји у одређењу да

посебни послови и власти државе нису ни за себе нити у посебној вољи индивидуа самостални и чврсти, већ имају свој последњи корен у јединству државе као њиховом једноставном сопству (§ 278).

Појам јединства (државе) је један посредујући појам. Он исказује да све посебне сфере државног организма имају „у добро уређеној монархији“ (§ 280 Anm) своју истину само као „идеалне“, у смислу да ниједна посебна сфера није самостална у свом делању и независна од сврхе целине. Самим тим је и основно одређење „политичке државе“ „јединство као *идеалитет* њених момената“ (§ 276). И сама држава се онда нужно мора одредити као „идеално јединство појма“ (§ 273 Anm).

ХЕГЕЛ одређује, дакле, „[и]деализам, који сачињава суверенитет“ као оно *јединство* државе које се концентрише око *сврхе целине*. Суверенитет државе се, сходно овом одређењу, не може успоставити, нити правно нити обичајно, ако у оквиру политичке заједнице не постоји консензус, уверење и признање грађана да је сврха целине, оно идеално, супстанцијални основ сваког појединачног деловања унутар државе. Свако одступање од обичајних норми ХЕГЕЛ назива, на основу аналогije са анималним организмом, болешћу, која може да поремети *мирно стање* политичке целине, која је „пригушено кретање у себи, репродукција, унутрашње самохрањење, производња и пробава“ (§ 263 Z).

Овако схваћеном сувереном идеализму ХЕГЕЛ дијалектички придодaje „моменат диференције, излазак у спољашњост“ (§ 263 Z), који, с друге стране, представља уједно и „један правац у унутрашњост“ (§ 271 Z) државе. Идеализму суверенитета је потребан субјект, који ће својим деловањем извести тај моменат диференције и појму суверенитета придодати негативност, као онај покретачки принцип који превладава мирно постојање [*Bestehen*] државе и уводи је у ток светске историје. Тај субјективитет је оличен у монарху, као највишој власти државе.

Унутрашњи суверенитет државе садржи три момента, односно поделу власти на:

опшност устава и закона, саветовање као однос *посебног* наспрам општег и моменат последње *одлуке* као *самоодређења*, у које се све остало враћа и одакле узима почетак стварности (§ 275).

Овде ХЕГЕЛ, другим речима, врши поделу власти на законодавну (*опшност* закона), управну (*саветовање* као моменат посредовања) и, у ужем смислу узето, суверену (монарха као моменат *последње*

одлуке). Последња одлука, затим, дијалектички прелази у „почетак целине“ (§ 273). То је почетак када суверени идеализам својим окретањем према споља задобија своје право и почиње да постоји (§ 320): у том моменту стварности државе „сваки идеализам долази до своје особене стварности“ (§ 278 Anm).

Као „врхунац и почетак целине“ (§ 273), појам суверена ХЕГЕЛ консеквентно одређује као „оно из себе започињуће“ [*aus sich Anfangende*], „последње себе-одлучивање“ [*das letzte sich-Entschließen*] (§ 279 Anm и Z). Не сме се изгубити из вида да је ту за ХЕГЕЛА реч о самоодређењу воље, појма који је, као једноставан, општи појам, стајао на почетку иманентног развоја *Филозофије права* (§ 279). Сам иманентни развој појма воље води ка суверену и његовој одлуци, у оквиру које воља мора да се „потврди“ [*bestätigen*], мора да *зна* за себе. У тој одлуци држава, која је „суштински индивидуална“ (§ 259 Z), испољава своје „ја хоћу“, које чини „велику разлику старог и модерног света“ (§ 279 Z). То, међутим, не значи да је самовоља [*Willkür*] припадна том субјективном „ја хоћу“, јер је суверен везан за „конкретни садржај савета“ (§ 279 Z), који је, како смо видели, везан за посредујућу улогу управне власти. Једино закону припада објективна страна, док је субјективитет суверена потребан да би држава допрла до „непосредне појединачности“ (§ 280). Свака одлука коју суверен донесе, према ХЕГЕЛУ, остаје тако посредно везана и за признање од стране грађана. То су ретка места у трећем одељку *Филозофије права* на којима се имплицитно може увидети и даље велика улога коју појам признања игра у ХЕГЕЛОВОЈ политичкој филозофији.²⁰ Појам признања чини, штавише, један од главних појмова у ХЕГЕЛОВОМ схватању тзв. међународног права, али, као што ћемо видети, у потпуно супротном контексту.

НЕГАТИВНОСТ СУВЕРЕНИТЕТА ДРЖАВЕ

Држава се у суверену *појављује* као „стварна, непосредна индивидуа“ (§ 321). Као „индивидуалитет“, појам државе задобија, даље, логичко одређење бића-за-себе [*Für-sich-sein*], као *негативног* односа према самом себи. Суверени идеализам тек овде долази до свог права и постојања, тако што идеалитет целине почиње да захтева сопствено право на важење, а које је у „држави мира“ било присутно као мирујуће јединство државе, једно самоуживање у сексуалној репродукцији и појединачној делатности усмереној ка акумулирању капитала. Субјект, као супстанција, сада се, пак, јавља као „апсолутна

²⁰ Ово је једна од најјачих теза у *Филозофији права*. Критикујући појам уговора, а тиме и водећу струју у нововековној политичкој мисли, ХЕГЕЛ је појмом признања покушао да надомести недостатке уговорне теорије и да легитимитет државе заснује на чвршћим основама него што то нуди суштина уговора као таквог.

моћ насупрот свему појединачном и посебном, насупрот животу, власништву и његовом праву“ (§ 323). Дакле, негативност субјективитета државе се сада дијалектички преокреће и чини неважним управо оно што је представљало један од стубова државе *Филозофије права*: апстрактно право индивидуе. ХЕГЕЛ, међутим, тиме не жели рећи да је у случају ванредног стања (односно, његовим речима: стања нужности) свако право појединца суспендовано и да је дозвољено да се сваком одузме, рецимо, право на даље стицање власништва или, чак, право да сопствено уверење грађана, њихова субјективна слобода, буде задовољена. Реч је, за ХЕГЕЛА, о нечем сасвим супротном, о стицању свести о коначности и пролазности, о „идеализму“ свега посебног с обзиром на супстанцијалну сврху која стоји у основи и, заправо, осигурава да оно појединачно (живот, власништво) буде унутар државе угрожено. Али, када је у ванредном стању угрожена сама „обичајна целина“, самим тим и све утемељено на њој почиње да увиђа могућност свог нестанка и уништења. ХЕГЕЛ спомиње још у § 280 да је овај прелаз у спољашњост државног права „чисто спекулативне природе, његово сазнање припада стога логичкој филозофији“. Зато и треба читати овај појам коначног, као момента који нестаје и у самом себи има своју границу, као онај који је одређен случајношћу, смрћу и пролазношћу. За грађанина ХЕГЕЛОВЕ државе, која се уздигла до обичајности конкретне слободе, ова пролазност коначних ствари постаје, по ХЕГЕЛУ, садржина свести, нешто „жељено“, а негативност која томе лежи у основи – „супстанцијалним сопственим индивидуалитетом обичајне суштине“ (§ 324 *Апм*). И сам ХЕГЕЛОВ појам *света* има своју суштину у његовој идеалности, као простор коначног духа: то је свет одређености, различитости, ограничености, негативности. Свет је „регион противречности“.²¹ Сам живот, као највиши облик идеје у природи, јесте само то, „себе да жртвује – то је негативност идеје насупрот овој [природној; прим. аут] њеној егзистенцији“²². ХЕГЕЛ је овај став у *Филозофији права* ублажио тиме што је жртвовању за индивидуалитет државе, као супстанцијалном односу, доделио посебан сталеж, кога чине припадници редовне војске. Овај сталеж, кога краси врлина храбрости, јесте потпуно прожет негативношћу, потпуним одрицањем од спољашњих добара.

То је истовремено моменат иступања унутрашњег суверенитета државе у спољашњост, у међународне односе, у оквиру којих суверен репрезентује индивидуалитет државе „као искључујуће биће-за-себе“ (§ 322) [*als ausschließendes Für-sich-sein*]. Ступањем у постојање [*Dasein*] и у реалност природног стања (§ 333), негативност није више само однос државе према самој себи – негативност је владајућа и у

²¹ *W* 17: 242–247.

²² *W* 17: 247. Види фусноту 7.

односу државе према оном Другом: према другим државама и њиховим посебним начинима тумачења сопственог обичајно-правног суверенитета. То је логичка последица тога што је „у индивидуалитету негација суштински садржана“ (§ 324 З). Негативност суверене одлуке индивидуалитета јесте моменат постављене разлике, у којем се биће-за-себе појављује као посебно, као једно од многих. То је она *тачка преокрета* у кретању појма – негативност као (само)постављање посебног, партикуларног бића – о којој ХЕГЕЛ говори у својој *Логици*. Посебност задобија сопствено постојање [*Dasein*] и одржава се уопште на диференцији између (сада, пак, појмовно превладаног) обичајно-универзалног и партикуларног.

Најпре треба приметити да у „спољашњем праву“ држава није пуко бивствовање [*Sein*], већ постојање [*Dasein*], биће на извесном месту, присутност.²³ Постојање је, исто тако, постављено, одређено; оно има одређења на себи: ограничење, негацију, неки недостатак. У међународним односима државу води управо тај порив да себе, и то насупротив [*gegen*] другима, потврди, да тај недостатак или своју „незадовољеност“ превлада. Држава је, као постојање, коначна, јер има на себи границу, противречност која је гони да задовољење и признање нађе изван себе. Тиме се она јавља као нешто полемично, агонално. Она је чврсто заснована на идеалитету, који је, иступањем суверености у спољашњост, прешао у најтврђи, најапстрактнији реалитет. Зато ХЕГЕЛ у оквиру међународних односа и појми државу као „искључујуће једно“, које, с друге стране, зна да само преко негативности може доћи до сопствене афирмације. Али, та афирмација, којој тежи свака партикуларна држава је, по ХЕГЕЛУ, бесконачна, јер је утемељена у „апсолутном негативитету“ бића-за-себе.²⁴ Та *одсутност* универзалног, ка којем теже све државе, јесте оно што влада над одсеком „спољашњег права државе“, односно тзв. међународног права. ХЕГЕЛ то јасно исказује на самом почетку одељка „Појам духа“ у *Енциклопедији филозофских наука*:

Суштина духа је стога формално *слобода*, апсолутни негативитет појма као идентитета са собом. На основу овог формалног одређења он може да апстрахује од свега спољашњег и своје сопствене спољашњости, свог постојања [*Dasein*] самог; он може да подноси негацију своје индивидуалне непосредности, један бесконачан *бол*, тј. да се у том негативитету афирмативно одржи и да буде идентичан за себе [*identisch für sich seyn*]. Та могућност је његова апстрактна за-себе-бивствујућа [*für-sich-seyende*] општост у себи.²⁵

На овом месту се, међутим, сусрећемо са једним „остатком негативности“, који ХЕГЕЛ уопште не превладава иманентно у својој *Филозофији права*, јер оно сачињава саму *историчност Духа у оном*

²³ Упор. одељак „Постојање“ у *Науци логике* (HW 3: 96–144).

²⁴ *Enz* § 381 Z (W 10: 17).

²⁵ HW 6: § 382.

Политичком. Субјективна делатност бића-за-себе, која је окренута ка одржавању самосталне сопствене обичајне целине и њеном могућем проширивању (кроз територијалну и/или културну асимилацију), увек је усмерена, посредством припадајуће негативне делатности, на постављање диференција унутар „света држава“. Ту не постоји ниједна виша инстанца или претор који би постојеће разлике довео до индиференције. Суверена одлука је увек одлука једне посебне воље; воље, која свој принцип делања има у самом суверенитету државе. ХЕГЕЛ, додуше, уводи појам признања при анализи могућих начина одношења између посебних и суверених држава, али га уско везује са кантовским појмом *требања* [*Sollen*]. Индивидуалној држави је потребно признање да би, овде ХЕГЕЛ дијалектички преокреће однос, себе уопште могла да појми као суверену. Дијалектика између рата и признања, као и могуће правно-утемељујуће признање на основу ХЕГЕЛОВОГ појма „обичаја нација“, представља комплексну проблематику да би овде била ближе размотрена.²⁶ За нашу тему је много сврсисходније испитати зашто ХЕГЕЛ остаје при константном постојању негативности суверенитета посебних држава. Да ли је ту реч, заправо, о особеном светско-историјском покретачу? Шта у том случају представља увођење посебног поглавља (али и даље унутар одељка о држави) о светској историји на крају *Филозофије права*?

ХЕГЕЛ одређује на једном месту појам негативности и као „немир самокретања“²⁷, који у нашем случају, у међународним односима, доводи до тога да се, у случају постојања неке светске државе, супротност или непријатељ ипак мора задобити (§ 324 З). То имплицира да се до правно-утемељујућег признања између посебних, суверених држава никада, по ХЕГЕЛУ, не може допрети. Сам појам признања, како је изведен у поглављу о господару и робу у *Феноменологији духа*, захтева да, како онај који признаје, тако и онај који је признат, буду ослобођени од „природног постојања“; да, другим речима, допру до самосвести своје слободе. Насупрот томе, државе ступају у међусобне односе већ као обичајне целине, са слободом конкретно оствареном у унутрашњем праву државе. То је разлог зашто тзв. међународно право код ХЕГЕЛА представља цезуру у излагању, један нови почетак, пад у природно стање, у самовољу, насиље негативности субјективитета.

ХЕГЕЛ је могао да избегне овакво схватање међународне политике само потпуно другачије конципираним појмом државе. Тада би то, међутим, с једне стране, била или нормативна и појединачна држава у настављању на нововековно природно право или би место историчности духа заузела кантовска идеја светско-грађанског поретка (како је то покушавао да изведе ХЕГЕЛОВ близак сарадник и ученик К.

²⁶ О томе детаљније упор. ауторову дисертацију: ЈОВАНОВ 2011.

²⁷ HW 3: 154.

Л. МИШЛЕ).²⁸ Историчност духа као таквог се јасно сагледава већ у првим параграфима одељка о светској историји (§§ 340, 343). Прелаз од унутрашњег права, преко спољашњег, ка светској историји, ХЕГЕЛ је могао да изведе, по мом схватању, једино преко негативности као покретачког принципа, негативности која је инхерентна појму духа као таквом. Та историчност духа се, онда, показује и на појму државе, тиме што га двострано одређује.

ДВОСТРАНОСТ ОДРЕЂЕЊА ПОЈМА ДРЖАВЕ

Пре него што ће у *Науци логике* прећи на разматрање категорије бића-за-себе, коју сам у овом тексту покушао да покажем као кључну за ХЕГЕЛОВО схватање суверенитета државе, ХЕГЕЛ излаже у једној напомени суштину свог настављања на програм немачког идеализма, тиме што тврди да став, „оно коначно јесте идеелно“, јесте оно што сачињава „идеализам“.²⁹ Тиме се и држава у свом постојању [*Dasein*], као коначна, не признаје као нешто „истински бивствујуће“, јер се она у спољашњости својих односа појављује, посредством саприпадне негативности, као нешто постављено, тј. одређено у својој диференцији. Пар реченица даље немачки филозоф говори о двостраности „која се показала код бесконачног“, наиме код идеје. Те реченице се, несумњиво, односе и на идеју државе, као „бесконачне у себи“ (§ 270 Z):

једном је идеелно оно конкретно, истински бивствујуће, други пут, исто тако, оно идеелно су његови моменти, у њему превладани, док, међутим, само оно Једно јесте конкретна целина, од које су моменти неодвојиви.

Другим речима, у духу се, као „правом идеалисти“, садржина „реалног постојања“ [*reales Daseyn*] појављује, с једне стране, као превладана (тај задатак је у *Филозофији права* посвећен светском духу који влада над светском историјом), а с друге, сачуван је „реалитет коначне садржине, постојање испуњено коначношћу“. На основу тога је ХЕГЕЛ и могао – како сам покушао да покажем у првом делу рада – да оно различито од Апсолута, посредством појма негативности, сачува као различито самог Апсолутног.

Сматрам да је на исти начин потребно и „читати“ ХЕГЕЛОВО схватање државе у *Филозофији права*. Она се разматра нормативно у „унутрашњем праву државе“, као „идеална“, као појам који од оног посеби полако (али, представљено и на историјски начин, налик *Феноменологији духа*) долази до одређења за-себе. Ту ХЕГЕЛ поступа попут нововековних природно-правних теоретичара државе. Други део *Филозофије права*, са поменутом цезуром садржаном у § 320, такође је, и поред уочљивог убацивања дескриптивних елемената у припадајуће параграфе, нормативно разматрање. Овог пута, међутим,

²⁸ МИСНЕЛЕТ 1866: 243–270.

²⁹ HW 3: 142–143. Сви наводи до краја овог пасуса се односе на ове странице.

то је разматрање државе у њеној *историјској присутности* [Dasein]. И сам ХЕГЕЛ је експлицитно нагласио да се држава диференцира у „посебна одређења свог појма, својих начина постојања“ (§ 263 Z) у предавању из филозофије права 1824/1825, а што ЕДУАРД ГАНС уноси као додаток другом штампаном издању 1833. у оквиру првог издања *Hegels Werke*: прво одређење представља „апстрактни моменат“ бивствовања при-самом-себи [*bei sich selbst zu sein*], чему придолazi друго одређење, у којем ово бивствовање при-самом-себи има насупрот себе моменат диференције или сопствену негативност, односно нужност ступања у спољашњост самог себе ради потврђивања самог себе, сопственог суверенитета, тј. бића-за-себе.

Одатле, несумњиво, потичу и многи неспоразуми у историји интерпретације овог ХЕГЕЛОВОГ дела, јер се у „спољашњем праву државе“ (у њеном ступању у међународне, историјске односе) више не ради о држави у „идеји“, у њеној „непосредној стварности“ (§ 259), већ о држави у њеној „присутности“ (у историјском Догађају), која није никада потпуно идентична са својом идејом (наслеђе АРИСТОТЕЛА). Измирење, које је постало објективно на крају *Филозофије права* (§ 360), достиже се преко свести државе о њеној коначности и пролазности. Међународни односи имају задатак да државу доведу до те свести. Држава тада постаје једна врста, како је то СЛОВОЈ ЖИЖЕК с правом приметно,³⁰ религиозне заједнице, у којој је помирење субјекта и објекта пренесено у више подручје апсолутног Духа, у знање филозофије (о немогућности политичког остварења слободе), у уметничко уживање у лепом (које приказује идеале слободе), као и у религиозној, есхатолошкој идеји о слободи, која ће доћи. То је помирење са нужним постојањем бесконачног „захтева“,³¹ али уједно и константност борбе и насиља захтева за бољим и слободнијим „светом живота“. На тај начин ХЕГЕЛ преноси „стварност“ државе у свест филозофа, у филозофско знање; „стварност“ државе се не налази у њеним правно-политичким институцијама, које нужно укључују насиље – макар оно било само насиље „примене“ права.³² Тиме и „модерна“ држава ХЕГЕЛОВЕ *Филозофије права* показује своје двоструко лице, налик двострукости „два града“ (*the two cities*) ПЛАТОНОВЕ *Државе*:³³ једног, који је утемељен у СОКРАТОВОЈ филозофској мисли, и другог, који се надовезује на то утемељење са

³⁰ ŽIŽEK 2000: 177.

³¹ То је један „захтев“ слободе, немир самокретања негативности. За ХЕГЕЛА је слобода, као уосталом и за АРИСТОТЕЛА (Met. I, 2; 982 b 25 и даље), могућност бивствовања при-себи [*bei-sich-selbst-sein-können*]. Она је, дакле, при-себно, опрезност пред опасношћу која стално вреба: опасношћу западања у „ново“ ропство. Слобода је, исто тако, у осигуравању слободе коју немамо, један захват у њену одсуство. Слобода се налази у самој тежњи за слободом. То је један бесконачан захтев.

³² Упор.: DERRIDA 1989/90.

³³ Упор.: BENARDETE 1989: 44–54.

свим ограниченима праведности унутар полиса. Апсолутни дух и филозофија, као његов највиши израз, тако се појављују као Платонова „република филозофа“: једино место истинског уједињења људи. Односно оно што рани ХЕГЕЛ, још увек на трагу ШЕЛИНГОВЕ мисли, назива „индиференцијом диференције“.

ХЕГЕЛОВ појам помирења је, стога, увек помирење са сталним и нужним постојањем одређене партикуларне садржине, која у одређеној епохи уздиже себе и своје тумачење „права“ (које укључује и тумачење „права“ светске историје) до универзалности; до универзалности коју, међутим, никада не достиже. *Hybris* [ὕβρις] захвата у Апсолутно носи истовремено са собом и „бол сазнања“ сопствене коначности и пролазности. Да ли сама филозофска мисао, по ХЕГЕЛУ, може да утекне и да стоји изван смене настајања и нестајања – остаје питање за неки следећи рад.

У тој универзалности, коју ниједна посебност никада не достиже и лежи ХЕГЕЛОВА модерност и њена актуелност за савремену филозофску мисао. Ако би се пронашао неки посебан облик, који би успео да се представи као „истински“ облик универзалног, онда би – како то ЕРНЕСТО ЛАКЛО с правом примећује – свака демократија била немогућа, јер њена могућност управо лежи у историјском смењивању посебних облика;³⁴ ХЕГЕЛОВИМ речима: у смењивању владајућих принципа посебних епоха. У тако промишљеној *одсутности* универзалног, дешава се главно струјање у савременим тзв. *пост*-филозофијама.

Литература:

- ARISTOTELES (1966), *Metaphysik*, prir. Ernesto Grassi, München: Rowohlt
 BENARDETE, S. (1989), *Socrates' second sailing. On Plato's Republic*, Chicago: The University Press
 DERRIDA, J. (1989/90), „Force of law: the 'mystical foundation of authority““, *Cardozo Law Review*, Vol. 11 (911): 920–1045.
 HEGEL, G. W. F. (1970), *Werke in 20 Bänden*, Frankfurt a.M.: Suhrkamp
 HEGEL, G. W. F. (1999), *Hauptwerke in sechs Bänden*, Hamburg: Meiner
 HÖSLE, V. (1987), *Hegels System. Der Idealismus der Subjektivität und das Problem der Intersubjektivität*, Tom 2, Hamburg: Meiner
 JOVANOVIĆ, R. (2011), *Freiheit und internationales Recht. Die Geschichtlichkeit der Rechtsphilosophie Hegels*, Dissertation, Universität Wien, dostupno na: <http://othes.univie.ac.at/16262/>
 JOVANOVIĆ, R. (2011a), „Остатак негативности и 'срећан исход'. Појавна дијалектика суверених држава у Хегеловој *Филозофији права*“, *Филозофија и друштво* 3: 267–290.
 LACLAU, E. (1996), „Universalism, particularism and the question of identity“, E. N. WILMSEN/P. MCALLISTER, eds., *The politics of difference: Ethnic Premises in a World of Power*, Chicago: The University Press, 45–59.

³⁴ LACLAU 1996: 57.

MICHELET, C. L. (1866), *Naturrecht oder Rechts-Philosophie als die praktische Philosophie*, 2, Berlin
ŽIŽEK, S. (2000), *The ticklish subject. The absent centre of political ontology*, London/New York: Verso

ZUSAMMENFASSUNG

Rastko Jovanov

IDEALISMUS UND NEGATIVITÄT DER STAATSSOUVERÄNITÄT IN DER RECHTSPHILOSOPHIE HEGELS

In dieser Arbeit erforsche ich das Problem der Hegelschen Bestimmung der Staatssouveränität im Hinblick auf die onto-logischen Kategorien der Negativität und des Idealismus. Ich versuche zu zeigen, dass eine solche Auffassung Hegels von der Staatssouveränität zur doppelten Bestimmung des Staatsbegriffs in seiner Philosophie des Rechts führt.

Schlüsselwörter: Hegel, Souveränität, Negativität, Idealismus, Staat.